

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Influența ideilor mazziniene în spațiul românesc

Teză de doctorat

Doctorand
Remus Tanasă

Coordonator
Prof. Univ. Dr. Gheorghe Cliveti

Iași
2016

Cuprins

Introducere.....	3
Capitolul I: Mazzini, activist și reformist politic.....	11
1.1 Istoriografie și surse	11
1.2 „Apostolul națiunii”	32
1.3 Mazzini, chestiunea socială și republicanismul	39
1.4 Tânăra Italie, Tânăra Europă și Liga Internațională a Popoarelor.....	47
1.5 Mazzini și Republica Romană (1849).....	56
Capitolul II: Mazzini și cauza românească	64
2.1 „Primăvara Popoarelor” în Europa	64
2.2 „Primăvara Popoarelor” în spațiul românesc	73
2.3 Românii în scrierile lui Mazzini.....	83
2.4 Mazzini în presa românească	97
Capitolul III: Românii și Comitetul Central Democratic European de la Londra (1850-1853).....	117
3.1. Protagoniștii Comitetului de la Londra	117
3.2. Mazzini, Kossuth și românii.....	129
3.3 Polemica dintre Dumitru Brătianu și Daniel Iranyi	144
3.4 Adeziunea Comitetului (Național) Revoluționar Român	152
3.5 Manifestul către „populațiile Române” și răspunsul Comitetului Național Român	158
Concluzii.....	176
Bibliografie.....	182

Teza de doctorat intitulată *Influența ideilor mazziniene în spațiul românesc* își propune să identifice ideile și demersurile organizatorice inspirate de Giuseppe Mazzini, care au reușit să găsească teren fertil de manifestare în spațiul românesc și care i-au adus elogii din partea unor personalități istorice autohtone precum Nicolae Bălescu, C.A. Rosetti sau Dumitru Brătianu. Dinamica ideilor obligă istoricul să analizeze influența pe care marile idei au avut-o asupra lumii moderne și mai ales asupra proiectelor de societate propuse de diverșii actori politici. Scena politică europeană a fost influențată în ultimile două secole de câteva panidei care au transversat continentul, iar Giuseppe Mazzini a fost una dintre personalitățile moderne a căror idei au avut impact în societatea europeană, anumite concepte-cheie ale italianului regăsindu-le și pe scena politică autohtonă de la începuturile statului român modern.

O serie de personaje românești importante au fost familiarizate cu scrierile lui Mazzini, unele dintre acestea fiind chiar colaboratori ai acestuia din urmă. Pe lângă a identifica conceptele-cheie mazziniene, intenția cercetării de față mai este și de a contextualiza, dacă și când a fost cazul, rolul jucat de respectivele concepte-cheie, în desfășurarea evenimentelor din spațiul autohton, la jumătatea secolului al XIX-lea.

Pentru concluzionarea lucrării de față, am parcurs documente scrise și memoriile unor protagoniști, în vederea stabilirii punctelor ferme din gândirea lui Mazzini, ce s-au regăsit în activitatea și discursul pașoptiștilor radicali. Odată determinat acest aspect, și din punct de vedere temporal, ne-am concentrat atenția asupra analizei interferenței dintre latura ideatică și cea evenimentială, mai exact, asupra interacțiunii dintre noutatea politică a practicii și retoricii de inspirației mazziniane și activitatea oamenilor de stat. Metoda, inspirată de concepția istoriografică a lui Pierre Renouvin, constituie una dintre cheile de interpretare ale raporturilor internaționale dintre anii 1848 și 1871, când noile idei socio-economice au fost sintetizate doctrinar și au fost folosite, combătute sau modificate de către diferiții actori politici, în funcție de imperativele momentului.

Lucrarea este împărțită în trei capitole.

Primul dintre acestea, intitulat „Mazzini, activist și reformist politic”, începe prin prezentarea istoriografiei și a surselor, pentru a pune apoi în evidență concepțiile lui Mazzini despre națiune și despre republicanism. În ultimele două subcapitole a fost analizată activitatea organizatorică a lui Mazzini de până la „Primăvara Popoarelor”,

pentru a trece apoi în revistă implicarea sa politică din timpul celei de-a doua Republici Romane (1849).

Lucrările despre Mazzini, despre activitatea sa încadrată în secolul al XIX-lea sau despre moștenirea orizontului ideatic mazzinian, au abundat încă din timpul vieții acestuia, dar mai ales în secolul al XX-lea. Studiile și cercetările privitoare la diferite aspecte ale vieții și gândirii lui Mazzini au privit teme precum democrația, europenismul, naționalismul, anti-colonialismul, socialismul, comunismul, liberalismul, radicalismul, republicanismul, federalismul, relațiile internaționale sau intervenționismul.

Mazzini a fost un simbol pentru europenii care, în secolul al XIX-lea, depuneau eforturi pentru a pune pe harta politică a continentului propria națiune și, din acest motiv, îndeosebi reprezentanții naționalităților din centrul și estul Europei, au avut legături cu mai mult sau mai puțin intense cu Mazzini.

Pe lângă aceștia, mai existau și republicanii din vestul europei, precum și, bineînțeles, patrioții italieni. În secolul al XX-lea, odată cu procesul decolinzării, membrii elitelor din Africa sau Asia au extras din mesajul mazzinian acele idei care se pliau contextului politic și militar din regiunile de proveniență. Astfel, pe lângă textele referitoare la Mazzini și state precum India, China sau Israel, există și lucrări despre influența acestuia în America Latină. Acestea aprofundează ideea globalizării naționalismului, de la un fenomen pe care îl gândea ca fiind aplicabil, în primă fază Europei, ajungându-se a fi un fenomen cu valențe internaționale.

În această notă, în anii 1995 și 1996, au apărut două volume, coordonate de Giuliana Limiti, și la care au colaborat Mario Di Napoli, Francesco Guida și Giuseppe Monsagrati, iar în 2009, un al treilea volum, la care a contribuit și Marco Debenedetti. Aceste volume, intitulate *Il mazzinanesimo nel mondo*, diseminează rezultatele proiectului de cercetare „Il mazzinanesimo ieri e oggi: Italia, Europa, America” și cele ale congresului, „Il mazzinanesimo nel mondo”, desfășurat la Pisa în 1996, care a dat și numele seriei de volume.

Unul dintre editorii colaboratori ai acestor volume, profesorul universitar Francesco Guida, a coordonat alte două lucrări care sunt folosite cercetării pe care ne-am propus să o realizăm. Prima se numește *Italia e Romania verso l'Unita nazionale* și conține câteva capitole care ne-au fost utile, semnate de Francesco Guida, Antonio

D'Alessandri, Emanuela Constantini și Adrian Niculescu. În special studiul lui Antonio D'Alessandri ne-a fost util pentru înțelegerea polemicilor asupra Transilvaniei, dintre românii și maghiarii din exil.

Volumul s-a datorat unui conferințe desfășurate la București, în 2011, și organizată de Ambasada Italiei din România, Centrul Româno-Italian de Studii Istorice și de Asociația Italiană pentru Studii despre Europa de Sud-Est, conferința având ca scop analiza comparată a proceselor de constituire a statului român și a celui italian.

Cea de-a doua lucrare de Francesco Guida, *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, este mai aplicată și deci mai utilă cercetării noastre. Volumul include materialele simpozionului organizat în 2005 de Facultatea de Științe Politice și de Departamentul de Studii Internaționale ale Universității „Roma Tre”, cu ocazia bicentenarului nașterii lui Mazzini.

Dintre lucrările biografice mai noi, am folosit-o pe cea publicată în 1994 de Denis Mack Smith, intitulată *Mazzini* și cea a lui Roland Sarti, apărută în 1999, *Mazzini. A Life for the Religion of Politics*. Acestea au fost primele lucrări biografice în limba engleză din ultimele șase decenii, ultima biografie dinaintea acestora fiind cea a lui Stringfellow Barr, din 1935, *Mazzini: a Portrait of an Exile*. De altfel, și în literatura de specialitate italiană, timp de aproape trei decenii, între 1960 și 1990, nu a fost publicată nici o biografie a lui Mazzini. În toate aceste decenii, Mazzini a fost prezent doar în unele articole științifice, care se ocupau de istoria Italiei din secolul al XIX-lea.

Următoarea biografie relevantă a fost semnată de Jean-Yves Frégné și a apărut în limba franceză, în 2006. Intitulată *Giuseppe Mazzini. Père de l'unité italienne*, este prima lucrare în limba franceză apărută în aproximativ șaizeci de ani, ultima aparținând Mariei Dell'Isola și lui George Bourgin, publicată în 1956 (*Mazzini promoteur de la République italienne et pionnier de la Fédération européenne*).

Istoricul italian Salvo Mastellone a dedicat o mare parte a activității sale de cercetare lui Mazzini, reușind performanța de a analiza comparativ ideile mazziniene, prin intermediul unui număr impresionant de volume: *Mazzini and Marx. Thoughts upon Democracy in Europe* – 2003; *Tre democrazie: sociale (Harney); proletaria (Engels); europea (Mazzini)* – 2011; *La nascita della democrazia in Europa. Carlyle, Harney, Mill, Engels, Mazzini, Schapper. Addresses, Appeals, Manifestos (1836-1855)* – 2009; *Mazzini*

e Linton. Una democrazia europea (1845-1855) – 2007; Mazzini e gli scrittori politici europei. (1837-1857) – 2005; Mazzini. Scrittore politico in inglese. Democracy in Europe (1840-1855) – 2004; La democrazia etica di Mazzini (1837-1847) – 2000; Il progetto politico di Mazzini (Italia-Europa) – 1994; și Mazzini e la „Giovine Italia” (1831-1834) – 1960.

Autorii străini care au scris despre Mazzini și Europa de est nu au făcut-o referindu-se în mod explicit la România. Alegerea este de înțeles: la rândul-i, Mazzini i-a luat în considerare pe români doar în cadrul unui plan alături de alte națiuni din zonă, doar în cadrul unei confederații regionale, abordarea fiind cea mai realistă, dacă excludem jocul diplomatic al Marilor Puteri. Fără sprijin diplomatic, niciuna dintre națiunile Europei orientale nu ar fi putut să-și construiască un stat doar în baza propriilor forțe.

Dintre autorii români, doar unul singur s-a ocupat în mod constant de relația dintre Mazzini și români, acesta fiind Ștefan Delureanu. Până la el, cei care au mai scris pe această temă au făcut-o tangențial, cu excepția articolelui lui Dan Berindei și celor ale Ralucăi Tomi.

O mențiune specială o merită Alexandru Marcu, pentru deja clasica *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice, 1848-1877*, publicată în 1930 și reeditată în 2000. Primele două capitole sunt dedicate legăturilor dintre Mazzini, români și unguri, primul intitulându-se „Revoluționarii unguri și primele încercări de federalizare mazziniană (1848-1850)”, iar cel de-al doilea „Mazzini – mijlocitor între Kossuth și Bălcescu. Manifeste mazziniene către Români (1851-1853)”.

Adevărata muncă de pionierat a desfășurat-o însă istoricul a cărui nume l-am mai pomenit deja de câteva ori, Ștefan Delureanu. Acesta a publicat numeroase articole și studii în limba italiană, care însă au fost traduse și compilate într-o lucrare în limba română, intitulată *Mazzini și românii în Risorgimento*.

Giuseppe Mazzini a fost un personaj care a atras atenția contemporanilor săi, oameni de stat sau intelectuali implicați în viața publică, prin consecvența cu care și-a susținut ideile, dar mai ales prin cantitatea de scrieri mazziniene care au circulat în epocă. Deși mulți cercetători au încercat să expună publicului ideile lui Mazzini, demersul este încă departe de a fi încheiat deoarece dacă asupra punctele principale s-a ajuns la un

consens, nuanțele gândirii sale încă mai provoacă controverse. Motivele acestei lipsei de concordanță nu stau doar în slăbiciunile umane cauzate de propriul parcurs intelectual sau de simpatiile politice, deși, după cum evidențiază Simon Levis Sullam, „moștenirea” lui Mazzini a avut de suferit din cauza subiectivismului și a condiționărilor de moment.

O importantă piedică în ceea ce privește studiul activității italianului este constituită de vastitatea izvoarelor disponibile, mărturie stând chiar cuvintele lui Mazzini: „activitatea [mea], în afară de puține cazuri, a constat într-unul sau două milioane de scrisori, bilete, instrucțiuni uitate, pierdute sau arse”¹. Martorul activității lui Mazzini este *Scritti Editi ed inediti. Edizione Nazionale* a operelor sale, sau prescurtat *Edizione Nazionale*, publicată între 1906 și 1943, și care a cunoscut o sută șase volume: șaiszeci și patru de corespondență, numite *Epistolario*, treizeci și unu volume politice, numite *Politica*, cinci literare, numite *Letteratura*, și șase care cuprind documentele Tinerii Italii, *Protocolli della Giovine Italia*. După cel de-al Doilea Război Mondial, între 1961 și 2005, s-au mai adăugat unsprezece volume, adunate sub titulatura de *Nuova Serie*: patru volume-instrumente de lucru, numite *Indici*, cinci de *Zibaldoni Giovanili* și *Zibaldone Mazzini e Foscolo*, și două de scrisori, *Lettere di familiari ed amici*. Se mai adaugă și *L'età rivoluzionaria e napoleonica. Note ed appunti*, care constituie al VI-lea volum al noii serii.

Paradoxal, abundența de materiale constituie un impediment pentru orice cercetător care dorește să aprofundeze activitatea lui Mazzini. Pe lângă cele aproximativ 40.000 de pagini ale Ediției Naționale, avem de a face cu un autor care nu și-a exprimat sistematic ideile. În plus, opera omnia a fost influențată de activitatea politică desfășurată de discipolii, prietenii și adeversarii lui Mazzini. Decretul din 1904 prin care a fost decisă publicarea Ediției Naționale, a fost de Vittorio Emanuele al III-lea, actul regal fiind marcat de necesitatea de a îmbina un filon de gândire republican cu instituția monarhiei. În al doilea subcapitol cercetarea noastră analizează teoria lui Mazzini despre națiune. Viziunea internațională a lui Mazzini a fost intrinsec legată de chestiunea naționalităților, prima negăsindu-și rezolvarea fără a o soluționa și pe a doua. O asemenea perspectivă binară a fost rezultatul interpretării mazziniene a caracterului națiunii.

¹ Giuseppe Mazzini, *Scritti Editi ed inediti. Edizione Nazionale*, vol. XLV, Imola, Galeati, 1906-1943, p. 119.

În optica lui Mazzini, națiunea avea un dublu caracter, intern și extern. Caracterul intern însemna ca prin efortul colectiv al membrilor individuali să se construiască un stat și o societate cât mai juste pentru toți membrii națiunii. Prin caracterul extern se marșă pe ideea efortului colectiv a tuturor națiunilor constituite, în vederea întemeierii unei societăți internaționale atentă la nevoile și caracteristicile fiecărei națiuni.

Credem că nu exagerăm dacă afirmăm că Mazzini a promovat un veritabil cosmopolitism al națiunilor, acestea din urmă nefiind decât niște actori intermediari, care ar fi trebuit să medieze interacțiunea colectivă a cetățenilor lumii, prin reprezentanții desemnați să decidă în numele lor.

În acest punct cred că ar trebui să înțelegem ce era națiunea pentru Mazzini. De-a lungul vieții acesta a definit-o de mai multe ori, esența națiunii fiind exprimată în nenumărate rânduri, pentru a fi sigur că cei din jurul său nu înțeleg altceva. Cea mai cuprinzătoare viziune ne pare a fi o combinație între două definiții: „prin națiune noi înțelegem universalitatea cetățenilor vorbitori ai aceluiași grai, egali în drepturi civice și politice, asociați cu scopul comun de a dezvolta și perfecționa progresiv forțele sociale și activitățile acelor forțe”²; aceasta este completată de „o națiune este asocierea tuturor oamenilor care, reuniți ori de limbă, ori de anumite condiții geografice, ori de rolul care le-a fost dat de istorie, recunosc un același principiu și mășăluiesc sub «imperiu» [jurisprudența, *nota R.T.*] unui drept uniform, în vederea unui unic scop determinat”³.

În subcapitolul al treilea al primei părți, am evidențiat trăsăturile republicanismului lui Mazzini. În secolul al XIX-lea a fi „republican” putea însemna multe lucruri. Republicanii din acea perioadă erau de acord asupra mijloacelor, adică republica ca formă instituțională, însă nu aveau o imagine clară asupra scopului final. Formei republicane Mazzini îi adăuga ideea de „democrație” ca instrument de guvernare menit a urmări progresul fiecăruia, în avantajul tuturor. Republicanismul democrat astfel definit revendica spațiul politic dintre dreapta liberală și stânga socialistă, deși este destul de dificil a-l încadra din punct de vedere doctrinar/politic: pentru conservatori, Mazzini era un radical, pentru radicali un moderat iar pentru moderați un extremist.

² *Ibidem*, vol. III, p. 64.

³ *Ibidem*, vol. VI, p. 325.

Republicanismul mazzinian era strâns legat de ideea de națiune, fiind de fapt singura metoda prin care ar fi fost posibilă viața națională. Mazzini concepea republicanismul ca un principiu politic alcătuit din elemente de tip economic, social și moral.

Principiu politic numit „republicanism” ar fi fost cheia capabilă de a lega și uni națiunile moderne, entități care până în secolul al XIX-lea erau predispușe conflictualității din cauza sistemului tratatelor internaționale semnate de către monarhi, în defavoarea maselor de oameni care alcătuiau națiunile.

În penultimul subcapitol al primei părți am analizat activitatea principalelor organizații coordonate de Mazzini în anii '30 ai secolului al XIX-lea și în preajma anului 1848. Aceste organizații au fost Tânăra Italia – 1831, Tânăra Europă – 1834 și Liga Internațională a Popoarelor – 1847. Cele trei organizații reprezintă dezvoltarea organică a viziunii internaționale a lui Mazzini. Fără coordonarea diferitelor mișcări naționale, sistemul în vigoare la epocă respectivă nu ar fi putut fi mișcat, astfel că Tânăra Europă a reprezentat o încercare de punere în practică a acestei constatări, iar Liga Internațională a Popoarelor a reprezentat adaptarea Tinerei Europe la provocările din preajma „Primăverii Popoarelor”.

În ultimul subcapitol am analizat activitatea lui Mazzini de triumvir al celei de-a doua Republici Romane, aceasta existând pentru scurt timp, între 9 februarie și 4 iulie 1849. Mazzini și-ar fi dorit să facă din Roma nucleul renașterii națiunii italiene. Pentru acesta, Roma ar fi fost un oraș mesianic, care ar fi declanșat procesul de edificare modernă al națiunilor: după Roma împăraților, după Roma papilor, venise timpul pentru Roma poporului și opera acesteia de civilizare a umanității.

Per total, activitatea lui Mazzini de triumvir poate fi apreciată pozitiv, deși au existat și multe reproșuri postume. Determinarea în menținerea unei ordini imparțiale și intențiile sociale s-au făcut remarcate în omul de stat Mazzini. Viziunea monolită asupra puterii, reproșată ulterior, constituia o exigență a momentului prin care trecea recent înființata republică.

După experiența triumviratului, Mazzini s-a umplut de glorie, devenind cel mai respectat revoluționar al Europei, cel puțin până în 1853, când a început să fie înlocuit de figuri precum Garibaldi sau Marx.

În capitolul al doilea, „Mazzini și cauza românească”, am integrat evenimentele revoluționare din Principatele Române în cadrul general al Europei anilor 1848-1849, după care am trecut în revistă principalele referiri ale lui Mazzini la români și apoi prezența numelui italianului în presa românească.

„Ordinea europeană”, rezultată în urma Congresului de la Viena din 1815 și avântul „principiului naționalităților”, au creat o stare de încordare mocnită, alimentată periodic în prima jumătate a secolului al XIX-lea de creșterea cantitativă și calitativă a „forțelor profunde”, care va răbufni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu revoluțiile din anii 1848 și 1849. Recurența sentimentelor și aspirațiilor caracteristice „principiului naționalităților”, a fost cauza efervescentei ideatice și a numeroaselor propuneri administrative inovatoare din secolul al XIX-lea. Indiferent de panorama la care ne raportăm – continentală, regională sau locală – proiectele de reformă politică a Europei constituie o temă de cercetare interesantă și, totodată, utilă, dacă ținem cont de evoluția anevoioasă a ideii de Europa.

„Concertul european” a dat ocazia naționalităților mici să încerce să doboare sau măcar să reformeze edificiul imperiilor multietnice a căror existență nu ținea cont de acele popoare care doreau să facă pasul de la statutul de națiune culturală la cel de națiune politică. În numele acestui deziderat și datorită rivalităților inevitabile dintre Marile Puteri, naționalitățile mici au fost incitate să își ceară drepturile, naționalismul fiind un agent important al frământărilor de pe „bătrânul continent”.

Deși prezența românilor în scrierile lui Mazzini poate fi găsită încă din anii '30 ai secolului al XIX-lea, momentul revoluționar muntean a marcat o schimbare în atitudinea lui Mazzini față de națiunea română. Revoluția din Muntenia a reprezentat o dovadă că românii puteau gândi și acționa național și, totodată, o probă că aceiași români doreau să se achite de datoria față de restul națiunilor aflate în același stadiu de dezvoltare, cel al luptei pentru independență.

Din acest motiv, după 1848, românii au fost mai prezenți în scrierile lui Mazzini, și, în plus, italianul s-a informat mai corect despre originea și întinderea națiunii române. Mai important însă, românii putea să-și reclame dreptul la existență, „apostolul națiunii” dovedindu-se a fi un apărător al obținerii acestui drept, în mod treptat, dar integral, după cum o va demonstra atitudinea italianului față de chestiunea Transilvaniei.

Presă românească care a reflectat activitatea lui Mazzini a fost constituită din câteva ziare mai importante, precum „Albina Românească”, „Gazeta Transilvaniei” și „Românul”. Reflectarea numelui lui Mazzini în presa românească a fost influențată, în general, de caracteristicile gazetăriei autohtone, fie că vorbim de cea din Moldova sau Valahia, fie că vorbim de cea din Transilvania sau despre publicațiile românilor din Occident. Asta însemna cenzură, informații lacunare sau materiale contextuale. Nu trebuie omisă nici imaginea cu care era asociat Mazzini și, deci, reținerile pe care le-au avut chiar și liberalii radicali.

Ziarul acestora din urmă, „Românul”, nu a avut mereu o atitudine favorabilă față de Mazzini, deși liberalii au fost cei mai apropiați de universul mazzinian. Credem că motivele sunt două la număr. Primul dintre acestea, și cel mai important, a fost cel al finanțării ziarului de către guvernul Sardiniei. Știm, de exemplu, că în 1861, regatul Sardiniei achita 200 de abonamente anuale.

A doua cauză a atitudinii „Românului” față de Mazzini credem că trebuie legată de simpatiile redactorului acestuia, C.A. Rosetti, pentru Franța și galofobia incipientă a lui Mazzini.

Ultimul capitol al lucrării, „Românii și Comitetul Central Democratic European de la Londra (1850-1853)”, analizează momentul de maximă colaborare dintre Mazzini și români, prin intermediul Comitetului Democratic European, înființat în vara anului 1850, de italian la Londra.

În primul subcapitol al acestei ultime părți din lucrare, au fost prezentați protagoniștii Comitetului de la Londra. Aceștia au fost, pe lângă Mazzini, francezul Alexandre Ledru-Rollin, germanul Arnold Ruge și polonezul Albert Darasz. Dumitru Brătianu a aderat în anul 1851.

Mazzini a insistat mult ca liderul revoluționarilor maghiari să adere la Comitetul de la Londra. Italianul i-a trimis lui Kossuth trei scrisori prin care i-a propus acestuia, fără succes, să se alăture Comitetului de la Londra, în numele Ungariei (15 august 1850; 23 noiembrie 1850; 6 februarie 1851). Kossuth a avut mai multe reticențe față de ideea unui comitet european. Pe lângă acestea, factorul românesc constituia și un motiv de iritare, fapt care a contribuit decisiv la eșecul imediat al Comitetului de la Londra. În al doilea

subcapitol am amintit de încercarea lui Mazzini de a-l convinge pe liderul maghiar Lajos Kossuth de a colabora cu pașoptiștii români.

Miezul polemicii dintre români și maghiari, Transilvania, a împiedicat o colaborare efectivă între cele două națiuni. Disensiunile au fost observate în epocă de Mazzini, care a încercat să aplaneze conflictele identitare și să îmbine proiectele politice din această regiune a Europei. Personajele implicate în perioada existenței Comitetului de la Londra condus de Mazzini, atât din partea românilor, cât și din cea a maghiarilor, deși erau de acord asupra premiselor, nu erau de acord asupra concluziilor. Neînțelegerile au favorizat politica Vienei, fapt sesizat la vremea respectivă de Mazzini, dar conștientizat și de către români sau maghiari.

În următorul subcapitol am prezentat polemica dintre Dumitru Brătianu și fostul secretar al Comitetului Salvării Publice de la Pesta, Daniel Iranyi. Aceasta a avut loc în contextul iminentei adeziuni a lui Dumitru Brătianu la Comitetul de la Londra.

Printr-un schimb de scrisori publicate în ziarul parizian „La Presse”, cei doi și-au expus punctul de vedere privitor la elementele care ar fi trebuit să desemneze caracterul național al unei comunități etnice. Polemica a pornit de la evenimentele din Transilvania dintre anii 1848-1849, ambii interlocutori exprimând de fapt viziunea și năzuințele conducerii politice a propriei națiuni. Disputa s-a învârtit în jurul a două viziuni diferite referitoare la conceptul de națiune.

În cel de-al patrulea subcapitol al ultimei părți am analizat contextul adeziunii lui Dumitru Brătianu la Comitetul de la Londra, în special, discuțiile din cadrul exilului românesc cu privire la calea de urmat.

Revoluționarii europeni de la 1848 au fost divizați nu doar din punct de vedere etnic, ci și ideologic, în cadrul propriei mișcări naționale. A fost vorba de diviziuni interne care, după eșecul „Primăverii Popoarelor”, au ieșit la suprafață violent, cu efecte decisive asupra istoriei europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste diviziuni au fost construite în jurul orientărilor ideologice diferite (republicani, monarhiști, liberali, socialiști) sau a metodelor de acțiune incompatibile (legaliști, revoluționari). Contextul istoric a oferit posibilitatea și unor încercări de sinteză doctrinar-metodologică, astfel că, în funcție de obiectivul urmărit pas cu pas, au existat simbioze de moment.

Nici exilul românesc nu a fost ferit de astfel de diviziuni, singura diferență notabilă fiind aceea că pașoptiștii români au polemizat între ei din cauza divergențelor referitoare la abordarea ulterioară a demersului început la 1848: schimbarea dorită trebuia să aibă loc pe cale revoluționară sau pe cea diplomatică?

Atitudinea față de Turcia și, în consecință, față de linia diplomatică a Marii Britanii și a Franței, a constituit „mărul discordiei” al exilului românesc. Între 1848 și 1853, pașoptiștii radicali optau pentru o acțiune revoluționară, pe când Ion Ghica sau Ion Heliade-Rădulescu propuneau negocierea diplomatică. Bălcescu a încercat să găsească o cale de a îmbina ambele opțiuni în folosul cauzei naționale, căutând a fi omul de legătură dintre tabăra revoluționară și cea diplomatică

În ultimul subcapitol am prezentat manifestul Comitetului de la Londra pentru români și manifestul-răspuns al Comitetului Național Român.

La 26 iunie 1851 a fost lansat manifestul Comitetului de la Londra către români. Conform lui George Ciorănescu, baza manifestului adresat românilor a fost concepută de către Mazzini, ceilalți membri, și în special Ledru-Rollin, făcând doar câteva adăugiri neesențiale. Ipoteza a fost susținută și de istoricul italian Franco Della Peruta, care l-a inclus și pe Ledru-Rollin printre autorii manifestelor adresate românilor și polonezilor, deși francezul avea mai degrabă preocupări socialiste decât naționaliste. Manifestul reprezenta de fapt un îndemn la colaborare între etniile oprimate din Europa Centrală și cea Estică, fiind un impuls înspre asociere în cadrul unei confederații dunărene.

Românii răspund printr-un manifest care poartă data de 11 septembrie 1851, fiind trimis de Dumitru Brătianu membrilor CCDE la 24 septembrie. Într-o scrisoare datată în luna iulie, Mazzini îl sfătuia pe Dumitru Brătianu să discute cu Ledru-Rollin în vederea redactării manifestului-răspuns. Mai important însă, Mazzini îl sfătuia pe cel mai mare dintre frații Brătianu să folosească cuvinte împăciuitoare la adresa maghiarilor, informându-l că o serie de prevederi au fost deja acceptate de maghiari, și ar fi trebuit acceptate și de români.

Poate cea mai importantă cauză a eșecului practic al Comitetului, a constituit-o fricțiunea, mai mult sau mai puțin deschisă, dintre unii membri sau posibili membri. În Occident, alăturarea celor două personaje, Mazzini și Ledru-Rollin, a cauzat și rivalitatea privind inițiativa revoluționară, fiecare fiind de părere că propria națiune ar fi trebuit să

tragă semnalul insurecției europene. Dacă adăugăm acestei divergențe și faptul că Arnold Ruge prevedea că revoluția nu putea să fie declanșată decât de Germania, atunci tabloul fisurilor interne se conturează mai bine.

Binînțele existau și în Europa Orientală polemici legate de dubla adeziune a românilor și a maghiarilor. Războiul dintre Rusia și Turcia, declanșat în iunie 1853, a schimbat opțiunile tuturor celor care au gravitat în jurul Comitetului de la Londra. Până și Kossuth și-a schimbat poziția față de constituția redactată de acesta în 1851, ajungând chiar la un acord tactic cu Dumitru Brătianu. Astfel, dacă românii și maghiarii din Imperiul Habsburgic s-ar fi răsculat, cei doi lideri revoluționari, ar fi trebuit să adreseze un manifest bilingv (româno-maghiar), semnat de amândoi, prin care ar fi chemat ambele națiuni să conlucreze, fiecare condusă de proprii capi, în vederea obținerii libertății politice; după înfrângerea Austriei, etniile din Transilvania, ar fi trebuit să decidă prin plebiscit, dacă doreau sau nu să facă parte din componența Ungariei.

Prea târziu a venit aceasta disponibilitate înspre medierea poziției celor două națiuni din Europa Orientală, căci, la începutul anului 1853, Comitetul de la Londra nu mai exista decât pe hârtie. Disensiunile din cadrul revoluționarilor europeni, lovitura de stat a lui Louis-Napoleon Bonaparte din decembrie 1851 și războiul Crimeii au fost cauzele îngropării definitive a Comitetului de la Londra.

Cristalizarea ideii de națiune în Europa, și datorită muncii depuse de Mazzini, a însemnat schimbarea opticii politice și, implicit, diplomatice, a oamenilor de stat. Între 1848-1849 și 1878, modificările survenite în Europa, nu au fost doar un calcul diplomatic, ci și o consecință de dezvoltării principiului naționalităților. Această perioadă a stat sub zodia națiunii lui Mazzini, iar pașoptiștii români au căutat și, parțial, au reușit să se folosească de noua constantă politică, naționalitatea, în beneficiul Principatelor Române.

Legăturile lor cu Mazzini nu ar fi fost posibile fără revoluția din Muntenia. Italianul nu ar fi luat niciodată în considerare națiunea română fără efortul depus de pașoptiști în timpul respectivului moment istoric. Dintr-o dată, românii nu mai erau nici un grup etnici menit să orbiteze în jurul Ungariei și nici o populație de origine slavă. Bineînțeles, această evoluție a imaginii românilor se datorează participării la „Primăvara Popoarelor” și noilor lecturi ale lui Mazzini despre români.

Așadar, evenimentele din 1848, care i-au avut protagoniști pe pașoptiștii români, au determinat creșterea atenției acordate de Mazzini românilor. Dacă până în acel an românii nu au fost amintiți în scrierile mazziniene decât sporadic și într-o poziție secundară în schema italianului referitoare la Europa Orientală, revoluția din Muntenia i-a schimbat percepția despre rolul potențial al românilor, dar, mai ales, l-a făcut conștient de capacitatea românilor de a fi națiune. Or, în asemenea condiții, principiul naționalităților ar fi trebuit să primeze, iar Mazzini nu s-a dezis de acesta când a trebuit să susțină integralitatea cauzei românești în fața pretențiilor reprezentanților exilului maghiar.

Putem observa că în ceea ce privește Principatele Române și, în general, Europa Orientală, influența lui Mazzini s-a limitat mai mult la ideologie și la idealități, acțiuni de ordin politic sau militar neavând concretizare practică.

Mesajul mazzinian a fost modificat de către popoarele din estul Europei în funcție de exigențele locale, numeroasele mișcări resurecționare fiind condiționate de numeroși factori specifici acestei părți a continentului. Echilibrul dintre Marile Puteri, diplomația și interesele economice au avut o influență superioară asupra evenimentelor politice din aria carpato-danubiano-pontică, în comparație cu principiile mazziniene, inclusiv față de principiul naționalităților